

פרוייקט תיעוד המאבק להצלת יהודי סוריה ולבנון

ראיון עם משה ששון, ירושלים

תאריך: 1.12.1997

מראיין: אריה כהן

משה ששון: אבא ואמא נולדו בדמשק. גם אני נולדתי בדמשק. אמנם בצורה מקרית. אמא הלכה ללדת אותי אצל האמא שלה, אצל סבתא. היא לא יכלה לבוא ללידה שלי, וכך טכנית נולדתי בדמשק. ... בירושלים.

אריה כהן: אה, האבא הגיע ב-1927 ...

ת: אבא הגיע ב-27' לארץ. אני נולדתי ב-25'. ב-25' אבא ואמא לא היו בדמשק, הם היו במרסים שבתורכיה. שם הוא ייצג מישהו, סוחר גדול מאוד, יהודי דמשקאי, בשם אנורו. הוא ניהל, פתח את הסניף שלו במרסים וניהל אותו. אמא באה ... זאת אומרת אנחנו, כל המשפחה, מוצאה מדמשק. שלוש אחיות. שניים מאיתנו, ארבעת הילדים נולדו בדמשק, שניים בירושלים.

ש: המשפחה במקורה אני מבין מפרס?

ת: לא, לא ככה. המשפחה היא מה שאבא לא רק סיפר, אלא גם כתב. המשפחה שלנו, משפחת ששון, יצאה עם גלות בבל מירושלים, ונשארה עד שנת 1738 בדיוק בבגדד. אז, מי שהיה ראש המשפחה, רבי ישראל ששון, החליט לחזור לירושלים. לקח את ילדיו, היו לו ארבעה ילדים. אחד מהם לא רצה לבוא איתו, הלך להודו, משם למזרח ומשם ללונדון, וזוהי משפחת ששון, הענף ששון. האח ... ואשתו החליטו לחזור לירושלים. הם באמת חזרו, אלא שעשו חניית ביניים, סטופ-אובר מה שנקרא, בדמשק, של משך כמאתיים שנה. היה זה אבא שהביא את הוריו לירושלים קודם כל ואחיו, בשנה די מוקדמת. הייתי אומר בסביבות 1921 או 1922. הוא המשיך לעבוד, תכף אגיד לך במה, ואחר כך יצא ממש לעבודה במסחר וכוליי אצל אנורו, ועלה ארצה ב-27'. מה עסק בו, תכף אני אגיד לך.

ש: כן.

ת: התקופה החשובה שבגללה אני מתייחס לעבר, לשרשים של אבא ולפעילויות שלו היא ... בדמשק, הוא היה אז בן 19. אני אראה לך את התמונה שם שלו מהתקופה הזאת והפעילות שלו. הוא הקים בדמשק את הנוער הציוני, את המכבי הצעיר כחלק מהתנועה הציונית. זה היה מיד אחרי מלחמת העולם, זאת אומרת בשנת 1919 בערך. מה קרה, למה באותה התקופה? כי כפי שידוע, בזמן השלטון התורכי בדמשק, ערב מלחמת העולם הראשונה וקצת בתחילת מלחמת העולם הראשונה, היה המושל של סוריה ג'מאל פשה, אל-ג'זאר, הידוע באכזריותו.

ש: העכואי?

ת: כן. ולא רק זה, אלא גם שהוא היה בארץ-ישראל, אז זה ... הוא החליט אז להגלות מארץ-ישראל מספר אלמנטים ציוניים שהוא ראה סכנה בקיומם בארץ, להסית לציונות ולכל הדברים הללו. הוא ניסה להוריד את רמת המנהיגות בן־אֵיתָּת שלו, פלסטינה. אז הוא גרש לדמשק, הגלה לדמשק. אנשים מאיסטנבול ... במיוחד, אנשים מאוד נכבדים. הוא לא העלה בדעתו מה שהדבר הזה יגרום, לא במקום

שאותו הם עזבו, אלא במקום שאליו הם הוגלו בדמשק. הוקמו בתי ספר בעברית, גני ילדים, תנועות נוער ציוניות, פעילויות ציוניות שונות שם. אמא היתה הגנת הידועה הראשונה בדמשק שניהלה את הגן שלה בעברית.

ש: מה שם ה-?

ת: יעל. בסוריה יעל סרול, הלוי-סרול. אראה לך את התמונה שלה ... . בחורה צעירה, לפני הנישואין. כל מבצע המכתבים בינה בין אבא הם היו בעברית רהוטה, מכתבי האהבה ביניהם. זה מה שהיה בדמשק. והיה עוד דבר אחד בדמשק ... במקביל לו אחר-כך. המלחמה נגמרה, בנות הברית נכנסו לסוריה. מי שנכנס אז לסוריה לכבוש אותה היה כמובן הגנרל אלנבי, אבל היתה לו שותפות של חילותיו של האמיר פייסל, בנו של חוסין בן-עלי ח'ג'אז. הראשון שנתנו כבוד לפייסל על זה שהוא השתתף במערכה, והוא הראשון שנכנס לדמשק. אחרי זה הוא הומלך על ידי הבריטים כמלך דמשק. תקופה קצרה יחסית משום שההמלכה שלו, הכתרתו בדמשק, נגדה את הסכם סייקס-פיקו הבריטי-צרפתי. הצרפתים החליטו לעשות מעשה, נכנסו וגרשו את ה... פייסל.

ש: כן.

ת: פייסל, שהוא היה בנו של השריף חוסין מבית האשם, האשמי. פייסל זה, לפני שהיה מלך דמשק, לפני שנכנס לדמשק כששה-שבעה חודשים, נפגש לראשונה עם חיים ויצמן. הפגישה שלהם היתה ליד עקבה, מצפון לה, ב-1918. זה היה המפגש הראשון בין הציונות, התנועה הציונית, לבין התנועה הלאומית הערבית, כפי שבאה לידי ביטוי במנהיגות השריף חוסין והבנים שלו. הם גם היו מוכרים בעולם כברי השיח לתנועה הערבית. איתם נשאה ונתנה בריטניה וצרפת וכוליי, והם עזרו במלחמה, במלחמת העולם, נגד התורכים. כשהוא הומלך בדמשק ב-1919, הפגישה היתה ב-1918. ב-3 בינואר 1919 נחתם הסכם פייסל-ויצמן. למעשה הסכם השלום הראשון בין התנועה הציונית לבין התנועה הערבית. ההסכם הזה לא בוצע ... יש לכך הרבה סיבות. הסיבה העיקרית היא שהוא היה מותנה בהתחייבויות מסוימות שהתחייבה בריטניה כלפי השריף חוסין ושאותן היא לא מלאה.

ש: כן.

ת: היה המשא ומתן הזה ואחר כך פתאום הם ... . בתקופה הזאת אבא היה חבר התנועה הלאומית הערבית והיה חבר התנועה הציונית. זה לא היה ניגוד מפני שהמנהיגות ההאשמית של פייסל, של ח'ג'אז, של השריף חוסין, היא היתה מנהיגות שהגיעה לידי הבנה עם התנועה הציונית. אפילו אלה שהתנגדו לפייסל בדמשק, המנהיגים הלאומיים הסוריים המקומיים, כשהגיעו לוועידת פאריס אז הם טענו שהם לא רוצים להיות מסופחים לח'ג'אז, והם סוריה עצמאית. אבל באותו מעמד גם התחייבו אותה התחייבות כלפי התנועה הציונית כפי שהתחייב לה פייסל.

ש: כן.

ת: בתקופה הזאת פייסל הופך למלך דמשק. הוא מסתכל וקורא וזה, חוזר מאחת הוועידות. הם יצאו לקבל את פניו, כל ראשי התנועה הלאומית הערבית. לא הזמינו את אבא כמה אלמנטים שהם אנטי ציונים, אנטי ... . אבא ראה את זה, למחרת עשה אספה משלו, לקח את כל הקהילה, הביא את "המכבי הצעיר", כינס

את כולם בככר העיר, "מאזה" שם הככר, ועשה קבלת פנים ועלה ואמר – אלה ואלה מנעו מאיתנו אתמול, וברוך הבא למלך וכוליי.

ש: נציג של המלך היה שם?

ת: שמע את זה המלך. מיד זימן את אבא לשיחה שארכה כמה שעות. באותה שיחה, אחרי הצד האידיאולוגי וכוליי, והם ראו שהם על אותו קו, מציע פייסל לאבא להוציא לאור עיתון בערבית שמטרתו לקדם את היחסים ואת שיתוף הפעולה בין שתי התנועות הלאומיות, זו הערבית וזו היהודית הציונית.

ש: זה מומש?

ת: חכה. הוא באמת, הוא הוסיף עוד דבר אחד, שהוא מוכן לממן את ההוצאה של העיתון הציוני. אבא הפשיל את השרוולים, והעיתון יצא לאור שלוש פעמים בשבוע במשך תשעה חודשים. השם של העיתון "אלחיאת", החיים. אין לי אף לא גליון אחד. אני מחפש ... בסוריה, בדמשק וכוליי ולא מצאתי.

ש: הכותרת של העיתון ...

ת: אלחיאת שמו.

ש: כן, הוכיחה או קישרה בין יהודים, הקשר הזה? ... הקשר הזה? או שזה היה עיתון כללי?

ת: חכה, אני מספר לך, כן, אני מספר לך מה היתה מטרת העיתון.

ש: כן.

ת: כיצד אבא יישם את זה. מה הוא כתב במאמרים הראשיים, זה מה ש... לדעת ...

ש: כן. לא, השאלה שלי האם באופן חזותי מי שהיה קונה את העיתון היה ... אותו

ת: עיתון רגיל.

ש: אה, עיתון רגיל. הבנתי.

ת: עיתון רגיל, דמשקאי, שיוצא לאור בשם אלחיאת. זו מטרתו. מה כתב, שיתוף פעולה לא שיתוף פעולה, אני לא יודע. ודאי הוא עשה את זה, כי זו היתה מטרת העיתון, והמלך הוא בעד זה, הוא מממן את זה. הוצאת העיתון נפסקה כאשר גורש פייסל מדמשק, כך שתוכל לדעת תשעה חודשים אחורה, הוא יצא לאור רק תשעה חודשים. מה אני רוצה לומר בזה? אני רוצה לומר בזה שהיהדות של סוריה שעברה, הקהילה היהודית לפי המסורת היהודית של בני סוריה, של הקהילה היהודית בסוריה, התחילה, היהודי הראשון שהגיע לסוריה היה יואב בן-צרויה, שר הצבא, הרמטכ"ל של

ש: דוד המלך.

ת: של דוד המלך. הוא הגיע עד חלב ובחלב בנה בית כנסת והתחילו יהודים לגור בסוריה. עד אז לא גרו. מן ההתחלה הזאת לפני כשלושת אלפים שנה, הדבר הזה נמשך ברצף, קיום יהודים בסוריה, עם העלויות והמורדות. היו הרבה דברים יפים, הרבה תקופות יפות. והיו הרבה תקופות קשות, אבל באמת ... אחרות. כאשר לעת החדשה, עם התחיה של התנועה הערבית והתנועה הציונית, פה לפנינו אלמנט של פעילות, מנהיג ציוני צעיר אמנם, בהבט המדיני של המצב באזור. מי שמסתכל אחר כך על הפעילות של אבא בארץ או בהמשך חייו, רואה שהשרשים חוזרים לשם. זה אלמנט חשוב. זאת אומרת הקהילה היהודית בסוריה היו לה בנים, ואבא היה ראש וראשון בהם, אבל לא היחיד. כמה וכמה – משפחת קצח, משפחת ... משפחות רבות שהיו ... לא חלב. חלב היתה מרכז רבני, מרכז תורני, מרכז יהודי פנימי. דמשק היתה

מרכז. באותה תקופה היא החלה להיות מרכז מדיני למה שמתרחש בעם היהודי ולמה שמתרחש במזרח התיכון ובהוצרותו של המשטר החדש שקם או המציאות החדשה שקמה אחרי מלחמת העולם הראשונה. ש: ... הלאומית אתה מתכוון, סורית.

ת: סורית, סורית לאומית. לאו דוקא סורית, ערבית. זה לא היה. אחר כך הרי זרקו אותו משם, את פייסל ש: המנדט הצרפתי.

ת: המנדט הצרפתי, והיתה פעילות. המנדט הצרפתי היה עוין בחלקו וכולי, אבל היתה פעילות מדינית שמצאה לה ביטוי מאוד מרוכז באישיותו של אבא. לימים, כאשר הוא עולה לארץ, מה הוא עושה בדמשק מלבד זאת? הוא גם כבר עיתונאי. הוא כותב ב"דואר היום" שיוצא בארץ, בתל-אביב.

ש: הוא היה כתב בדואר היום?

ת: הוא היה כתב דואר היום. שולח כתבות וכיוצא בזה.

ש: מתי התחילה הפעילות במכבי הצעיר?

ת: 1919.

ש: באותה תקופה?

ת: כן. כשנגרמה המלחמה. ב-1918 נגמרה, ב-1919 הוא

ש: כן. אתה יודע מה היה גודל התנועה שם?

ת: התנועה? כן, היו כמה מאות. יש לנו גם, היו לנו גם תמונות של בצראוי, אני יודע מי היה המפקד ... . בראש מכבי הצעיר בדמשק היה מישהו בשם בצראוי, בצלאל בצראוי, שהובא ... מירושלים. מכספו של בצראוי הוא קנה תלבושות לנוער ו... הלך להביא תופים וזה מהארץ לתזמורת. כל מה שדרוש. לימדו עברית. תנועה מאוד פעילה. כתב על זה בורלא לא מעט, בספריו על דמשק. כשהוא אחר כך בא לארץ, הוא אין לו שום עבודה כי הוא היה ספר בדמשק. אז הוא בתחילה נכנס פה לחברת החשמל הירושלמית, עובד כפועל, אז הוא נקרא אז פועל שחור. הוא ... היה לוקח אותי מראה לי – הנה, את העמוד הזה אני חפתי למטה על יד קולנוע אדיסון וכולי. תקופה קצרה אחר כך הוא הפך למנהל החשבונות של יהודי מאוד עשיר, סיטונאי במסחר הבדים בעיר העתיקה בירושלים, שמו אברהים סיטון. והוא היה איתו. ש: כן.

ת: אבל הצד הפוליטי המדיני תמיד לא עזב אותו. פה היה כוחו בדבר אחר – הוא סיים אוניברסיטה בבירות, הוא למד בדמשק, הוא ראה הרבה אנשים ותלמידים חברים שלו בבירות ובדמשק שלימים הפכו למנהיגים בעולם הערבי. את כולם הוא הכיר. אז היה, בירושלים הוא כתב, כתב בערבית בעיתון הערבי שיצא "פלסטין", ו-"א-דפאע". היו שני עיתונים. הוא כתב בעיקר בפלסטין כי הוא היה קיצוני יותר, שם היה המופתי כותב ונואם ונותן ומפרסמים דבריו. ... הציבור היה עונה לו תשובות, בגלויות ... במכתבים פתוחים בערבית רהוטה כמובן.

ש: במסגרת ... או במסגרת ...

ת: העיתון. לא כתב, לא. תגובות, תגובות קוראים. הוא לא כתב. הוא לא היה כתב. הוא היה, הוא עסק בחשבונאות בעיר העתיקה. ככל שהמצב פה הסתבך, '36 המאורעות, הוא הרבה לכתוב. באחד הימים, משה שרת, שהיה ראש האגף הערבי, ראש המחלקה המדינית של הסוכנות, וידע ערבית, הוא קרא ורואה

– מה, מי זה הבחור הזה, מישהו כותב ועונה כדרכנות, אליהו ששון. מחפש מי זה אליהו ששון, מוצא אותו בעיר העתיקה, מזמין אותו אליו. הוא מזמין אותו להצטרף לסוכנות.

ש: למחלקה הערבית?

ת: כן. לא, כעוזר שלו. לקרוא עיתונים, לתרגם. מתחיל. לימים הוא הופך לראש האגף הערבי של הסוכנות, ב-38, 39. הוא נכנס ב-36. ... הוא עוזב את ...

ש: הוא עוזב לגמרי את סיטון?

ת: סיטון כועס עליו, מציע לו להכפיל משכורתו, לשלש אותה ובלבד שישאר פה. מה לו ולציונים, כל הדברים האלה. הוא מחליט ללכת לשם ובסוכנות הוא מביא לידי ביטוי את הקשרים שלו בעולם הערבי כל הזמן, את התפיסות שלו. ואז הוא מכיר את נורי באצר סעיד, ובקהיר את עלי מאהר, ובעמאן את עבדאללה. הוא מכיר והוא יוצר מחדש את הקשרים איתם ונוסע הרבה מטעם הסוכנות ופעיל במגזר הזה.

ש: כן.

ת: טוב, הנה אני סיפרתי לך את תולדותיו של אבא מפני שיש לזה חשיבות מבחינת מקומה של יהדות סוריה בעת החדשה, בתנועה הציונית.

ש: זה בדיוק הענין

ת: הרי הנקודה היא שזה לא ענין של קהילה תחת, מסכנה ושאינני יודע מה. היו רק שני יסודות מאוד מאוד חשובים בעת החדשה. היסוד התורני של החכמים הגדולים של חלב, והיסוד הציוני המדיני והמדיני הכולל, האזורי, של יהודי דמשק ובראשם אבא, שהוא הדמות הבולטת ביותר.

ש: אני מבקש לשאול כאן משהו – האם כבר בדמשק ואחר כך כשהוא התחיל לפעול באופן ציבורי יותר בירושלים, היו כבר סימנים או נטיות לארגן את יהודי סוריה, דמשק, באיזו שהיא קהילה, התייחסות, משהו כמו רב שדואג לאנשי הקהילה?

ת: תראה, יהודי סוריה, אם בדמשק או בחלב, היו יהודים מאוד מאורגנים, מאוד ... היה להם כל מיני, ועד קהילה מאוד חזק, ועדי משנה לעזרה לנצרכים. אני יכול לתת לך את השמות של הועדים השונים, מיד אגיד לך את השמות. הם היו עוזרים לדלים ומקיימים. אחר כך היתה פעילות תרבותית ענפה מאוד, תרבותית, בעיקר תלוי במקום. בחלב יותר תרבותית-ישיבתית-תורנית. בדמשק יותר תרבות עברית.

ש: יותר חילונית.

ת: חילונית-מדינית אפילו הייתי אומר.

ש: חילונית-ציונית היית מגדיר אותה?

ת: לאומית, כן, יותר מאשר בהשוואה לחלב. כן, זהו, אז

ש: השאלה המרכזית האם העתיקו את הפעילות הציבורית הזאת של הקהילה גם הנה? אני מבין שאבא היה בירושלים ...

ת: לא, לא. זה לא. הבינתי את השאלה שלך. תראה, אנשים עלו לארץ, התחילו לעלות לארץ. אבא נתן דוגמה. הוא העלה את הוריו אמרתי לך ב-1919 ואת שני אחיו לירושלים. רצה לסגור את המעגל. הוא הגיע ב-27' כי ... דרכון ... כשהוא בא לכאן הוא לא, לא היו פה יהודים יוצאי דמשק מאורגנים באותה תקופה.

ש: כמה לפי ידיעותיך היו כאן? פחות או יותר.

ת: לא אוכל לומר לך במאט

ש: הם ישבו באיזה שהוא מה שנקרא מחנה?

ת: לא, לא ... לא, לא חושב. אני לא יודע. תראה, התחילה העליה הרבה יתר מאוחר מסוריה. את העליה

התחילה הנרייטה סאלד שהביאה 1,300 ילדים יחד עמי, זה מהצד ...

ש: ... עליה ב' הביאו אותם ...

ת: לא, לא המוסד לעליה ב'. תסלח לי. תסלח לי. המוסד עם כל הכבוד לו היה קיים, אני מדבר על, מי

שהביא אותנו זה היה אמרתי לך את שמו כרגע, זה

ש: לוזיה.

ת: מנחם לוזיה, שהביא אותנו.

ש: לוזיה, כך צריך לבטא את זה?

ת: מנחם לוזיה. זה מנחם מאפיקים, הוא מת לפני שנה.

ש: כן, אני יודע.

ת: כן, לצערנו. טוב, תראה, בחור כמוהו למשל, שהוא היה אחד העוזרים לעליתו של אבא. הוא, כשבא

אחר כך, הוא נשאר. אבא עלה הרבה יותר מוקדם, היה ילד. מנחם העלה את ה-1,300 הבחורים

והבחורות, הנערים האלה. יש כמה חיים מהם, אני אגיד לך שם אחד או שניים, תוכל לקבל פרטים

מלאים. הוא העלה אותם במסגרת משפחתו שלו לגל ה, ל... . למה לא יפה. באו אז ברגל ובא חלק בים

דרך בירות בסירות. אמא שלו ואחותו של מנחם טבעו. הסירה שלהם היתה אחרונה שבאה, טבעה בים.

ש: יש לי את כל המסמכים בענין הזה.

ת: אז הנה, אז אתה מבין, זה ... התנועה הציונית. אז היא לוקחת, הנרייטה סאלד לוקחת את הבחור הזה

והוא מביא אותם ממש על כתפיו. תשאל את יהושע קלש, שהוא היה יושב ראש הארגון פה שלנו.

ש: אתם ... אותו לפני זה.

ת: כן, יהושע. אז הוא מהיהודים האלה שהעלה אותם מנחם. יש עוד כמה כאלה עוד חיים שהגיעו, שהעלה

אותם מנחם. עד שבאו לכאן. ההתארגנות שלהם של יהודי סוריה התחילה יותר מאוחר. לא בשנים ההן.

ש: ... לא היה גם בית כנסת מרכזי ליהדות סוריה?

ת: פה?

ש: בית כנסת ...

ת: אני לא יודע. תשאל את לולו. אני לא חושב שירושלים היתה מרכז. אני חושב שיותר בכיוון של

ש: תל-אביב.

ת: משהו, חולון, תל-אביב. הרבה יותר מאוחר. תשאל את יהושע, הוא יכול להגיד לך, יותר קל לו להגיד

לך על הדברים האלה. אני לא. אני יכול לספר לך עוד אפיזודה אחת שנוגעת לעליה, מתקופה יותר

מאוחרת. אני מתכוון לנניח שנות הששים עד '66. אני בשנים האלה, פה אני עוזב את אבא ומגיע אלי,

בשנים האלה אני הייתי ראש הנציגות הדיפלומטית והציר של ישראל בתורכיה ... . באותה התקופה

המדיניות היתה, המצב המדיני היה כזה – היו לנו יחסים מאוד מאוד קרובים ... עם התורכים. משהו דומה

למה שמדברים עליו שקיים היום ... קורא עיתונות. זאת אומרת היו דיונים חשאיים, היה ביקור של ראש הממשלה שם, ביקור שלהם פה, של אנשי צבא אצלי בבית, ארוחת ערב כל המטכ"ל התורכי עם המטכ"ל הישראלי באנקרה. אני ציר ישראל באנקרה.

ש: כן.

ת: בתקופה הזאת היתה מצוקה בסוריה. בעיקר בצפון סוריה, קמישלי, חלב. השערים היו סגורים. היה אי אפשר לצאת משם. המוסד פה נכנס לתמונה. פה כן המוסד, בתקופה אני מדבר מ-1960. אולי הם התחילו שם לפני, ב-58. על כל פנים, אני נהגתי ... עם התורכים משא ומתן בדרג מאוד גבוה, והגענו להסכם חשאי שיהודים שיגיעו, יעברו את הגבול ויסתננו לתוך תורכיה, הם מבטיחים שלא יחזירו אותם, אלא להקל עלי בזה שאנשים שלי יקחו אותם מהמקום שבו יביאו אותם, נניח לאיסטנבול. שם נוציא להם דרכונים, דרכוני מסע, תעודות מסע, ויוכלו לנסוע לארץ.

ש: ... אם תהיה מוכן לפרט איזה מקומות הם הגיעו?

ת: אני אגיד לך. נוצרה מערכת של מבריחי גבול ערבים שנוהלה על ידי המוסד מעבר לגבול, בתוך סוריה, אשר תפקידם היה להדריך את מי שרצה לברוח מסוריה ברגל, ולעבור ולהגיע. בדרך כלל התחנה הראשונה שלהם היתה אסכנדרון שהיא על הגבול. קמישלי שהיתה על הגבול ממש. היו בורחים בלילות, מגיעים נניח לאסכנדרון, שם היה מחכה להם, זה כבר לא המוסד זה השגרירות, מחכה להם איש מקומי. לפני שנתיים הבן של האיש הזה שביתו היה הבית שבו התרכזו, הוא היום, הבן נמצא באמריקה, הוא בא לכאן. עשינו לו קבלת פנים, נתנו לו אותות, מה לא. מכתב מראש הממשלה, מהנשיא. כל הטכס, התמונות, נמצא אצל יהושע קלש. גם את השם של ...

ש: כן.

ת: ובכן, לא הוא ... שהיה האיש הקולט את האנשים שבורחים. חברים שלי מהשגרירות היו מכוונים אותם, ... איתם יחד מאסכנדרון, ממרסין, מאדנה, כל ערי הזה. מביאים אותם לאיסטנבול, שם הקונסול ... שלנו, מיד קלטו אותם, הוציאו להם תעודות מסע ובמטוס הראשון לישראל. במשך השנים האלה שאני הייתי בתורכיה, ברחו לארץ דרך מסלול הבריחה הזה בין 650 ל-700 נפש. לא הרבה, אבל זו בכל זאת דרך שהיתה קיימת ... אני יודע שהדבר הזה נמשך גם אחרי ... המשיכו ... לפני שבאתי היה קושי – העדר הסכם בינינו לבין התורכים.

ש: הסכם רשמי.

ת: סודי. אבל הסכם, הסכם רשמי. כל הסכם הוא הסכם. ברגע שהדבר הזה הושג בשיחה שהיתה לי עם מי שהיה שר החוץ אז, סלים פרתז שמו, והוא הלך אז לראש הממשלה והשיג את זה ממנו ... גם אני שוחחתי על כך ... ברגע שהדבר הזה היה מובטח, אז השאלה היתה איך מארגנים עד כמה שאפשר יותר ובשקט, שלא יגלו. היו אחרי זה כל מיני תקלות. בתקופתי אני לא זוכר תקלות מיוחדות, אבל אני יודע שמאוחר יותר כל מיני אנשים שניסו לברוח, שנים מאוחר יותר, חלקם נתפסו, חלקם הוצא להורג. זו דרך עלייה מסויימת שהיתה בין ששים, אני אומר, בשנות הששים. אם זה מתחיל, ככל שזכרוני איננו בוגד בי, אם זה התחיל ב, אני הגעתי ב-1960, ב-1961, אז זה נמשך בשנות הששים. הסכם היה וזה המשיך, התחלפו הצירים, מישהו בא אחר כבר, וזה המשיך.

ש: לפי הידיעות על מה שאתה יודע, האם שליחי המוסד ישבו בסוריה או שהם עשו את העבודה
 ת: לא, לא. ... בסוריה, אני אגיד לך מי אז עסק בנושא הזה. מי שבקיא בשמות ובמי זה וכו' וכו' וכל
 השאר, יהודה ... מהסוכנות היהודית. אז הוא כבר היה פעיל בענין של עלית היהודים מכל מיני ארצות.
 הוא ידע והיה האיש המוביל ומוציא. נסע אלי לאנקרה. היה גם איש המוסד כמובן שהיה לי באנקרה,
 איתי. הוא נפטר לפני שנתיים בחור הזה. שמו היה ... אבל הוא לא חדר, הוא ניהל, הוא נתן אישור
 למדריכים ערבים, השיג קשרים עם ערבים, סוכנים למיניהם, לא ישראלים. זהו. זה המגע שלי עם הנושא
 של העליה מסוריה אחרי ש...

ש: מי החליף אותך בתפקיד?

ת: איפה באנקרה? היו כמה, זה לא היה אחד שם. כרמון היה אחד, שזה לא ... לא אהבו. אני אהבתי, אני
 הייתי שש שנים בזה, והייתי שבע שנים במצרים. זאת אומרת אני הייתי 13 שנה במדינות מוסלמיות. אני
 ידעתי שלעבוד במדינה מוסלמית או ערבית צריך הרבה סבלנות. ולאט. ...
 ש: הכרת את המנטליות.

ת: לא הכרתי. את המדינה, את הארץ. אז זו לא רק מנטליות. אבל לכן אני ראיתי שליחויות כאלה ... הנך
 עושה משהו, הנך משאיר חותמך. לכן הייתי שש שנים שם. עכשיו אני חוזר לנושא הזה, אז אני מתנתק
 מה-, אני לא פעיל בנושאים של יהדות סוריה.

ש: רק תרשה לי, אם תוכל ממש בכמה משפטים, זאת אומרת איך אתה מתקדם במערכת? איך אתה ...
 במערכת משרד החוץ.

ת: אני?

ש: כן.

ת: אבל מה זה מענין אותך בהקשר הזה?

ש: כי אני רוצה גם קצת רקע לגביך. טיפה ממש, ... מה שאפשר.

ת: תראה, טוב אני אגיד לך. תראה אני לפני מלחמת השחרור, כשסיימתי את בית הספר התיכון ב-1944,
 גויסתי להגנה כאן בירושלים. בהגנה, היות ואבא חנך אותי והכין לי ולמדתי במיוחד עם מורה ערבי
 ערבית וכוליי, מורה ערבי ... בית הספר התיכון, ידעתי ערבית טוב על בוריה. התקבלתי אז לעבודה
 בהגנה והיו לי בהגנה שני תפקידים. אחד מהם היה סגנו של יצחק נבון, מי שיהיה נשיא המדינה, שהיה אז
 מנהל המחלקה הערבית של שירות הידיעות של ההגנה, הש"י. אז אני הייתי סגן ... תקופה מסוימת. עם
 התחלת המאורעות, אחרי כ"ט בנובמבר, אני הועברתי לחיפה והייתי, בינואר או נובמבר-דצמבר, בינואר
 אני חושב, הועברתי לחיפה והייתי שם מפקד המחלקה הערבית בחיפה וכוליי ... אחרי זה הייתי במטה
 הכללי ליד ראש המחלקה הארצית. ... הראש, לידו עבדתי, של הש"י הערבי, זיאמה דיבון.
 ש: כן.

ת: כך עבדתי במלחמת העצמאות בתפקידים שונים במטכ"ל. כשנגמרה מלחמת העצמאות הועברתי על ידי
 משרד החוץ כי רצו להקים שם את מחלקת המחקר המדיני. אז לקחו קבוצה של אנשי ש"י והעבירו אותם
 לשם. אני מצאתי את עצמי במשרד החוץ.

ש: ... אוניברסיטה אז?

ת: לא. את האוניברסיטה, תראה, שנת 48' הייתה שנה אחרונה שלי באוניברסיטה, בה הייתי צריך לסיים את האוניברסיטה. אז פרצה מלחמת השחרור. לפי התכנית, אחרי האוניברסיטה נרשמתי, רשמתי ... אל-אזהר בקהיר כדי שאשלים שם ב-48' ... . אז כמובן זה לא יצא לפועל וגם לא את השנה האחרונה שלי באוניברסיטה, היא נקטעה באמצע בגלל מלחמת השחרור. אז הועברתי למשרד החוץ ומאז, מ-49' עד 92' משהו כזה הייתי במשרד החוץ פרט לתקופות קצרות שנקראתי לתפקידים ... . למשל, אולי אני אתן לך דוגמה, מיד אחרי מלחמת ששת הימים ראש הממשלה אשכול הזמין אותי למשרד החוץ שאהיה נציגו בשטחים למשא ומתן עם, מגעים מדיניים ומשא ומתן עם התושבים הפלסטינים, מנהיגיהם פה בגדה, ברצועה, בירושלים, לראות מה אפשר להגיע איתם להסדר, כן לא. עבדתי איתו שנתיים וחצי על הנושא הזה, עד שהוא נפטר ב-69', פברואר.

ש: כן.

ת: אז חזרתי למשרד החוץ. במשרד החוץ ... מלאתי תפקידים שונים. הייתי, קודם כל אולי אומר לך כך – במרבית הנסיונות למשא ומתן עם הערבים בטרם בא סאדאת לירושלים, נניח היו שמונה נסיונות, בחמישה מהם אני השתתפתי או נטלתי חלק. קטן או גדול. אני השתתפתי במשא ומתן עם עבדאללה, סבו של חוסין, בשלב האחרון שלו. מינואר ועד יולי ... שבו הוא נרצח, 51'. אני השתתפתי גם בוועידת לוזאן. הייתי ב, אני ניהלתי משא ומתן מאוד מאוד מענין וסבוך עם אדיב שישקלי שהיה רודן סוריה, אחרי שהוא נזרק מהשלטון, יצא כפליט לז'נבה, שם אני פגשתי אותו. היו לו תכניות לחזור לשלטון ...

ש: אנחנו כאנשי נהריה מכירים אותו טוב מאוד.

ת: טוב, בסדר, אני הכרתי אותו אישית. לא, לא את ההצהרות שלו ואת הפעילות שלו. טוב, בסוף הוא נרצח כשנסע לאמריה הלטינית, כי הוא היה ככה, בזמן שלטונו הוא היה דיקטטור עריץ. זאת אומרת אני הייתי פעיל בכל מיני. ב-1960 אני הייתי נציג ישראל באנקרה עד 66'. אחר כך הייתי בתפקידים שונים – סגן מנהל ... של משרד החוץ, מנהל המזרח התיכון, כל מיני דברים כאלה. התפקיד השני החשוב בחוץ לארץ היה שגריר ברומא 73'-77', ואחר כך שגריר בקהיר, 81'-88'. אלה שלושת התפקידים המרכזיים שאני מילאתי. ועוד כמה ... משא ומתן, הייתי בוועידת ז'נבה, הייתי בכל מיני מעמדים של משאות ומתנים ...

ש: כן.

ת: עכשיו כך, כשאני גומר את קהיר ובא לכאן ומפה אני מחליט אחרי שנה או שנתיים לצאת לפנסיה מוקדמת, פונים אלי יהודי סוריה, ארגונים שונים. יש ארגון יוצאי דמשק, יש ארגון יוצאי חלב (ארם-צובא), יש ארגון קמישלי. פונים אלי ומבקשים שאני ארכז את הפעולה של המאמץ לפתיחת השערים, מאבק שהתאחדויות והארגונים השונים נאבקים כבר שנים בנושא הזה. אני אמרתי להם – בסדר. הם ישבו פה, אני אמרתי להם בסדר, בתנאי שאני לא, אני לא אוהב את הדבר הזה אתה - מחלב ואתה מדמשק ואתה מזה. התאחדות. ארגון-גג משותף. לא שאתם חס וחלילה תפרקו את עצמכם. ארגון יוצאי דמשק עוסק בצדקה ובהמון דברים ... . תמשיכו, אבל נקים ארגון-גג שהוא ייקרא "התאחדות יוצאי סוריה בישראל". והם בנו משלושת הארגונים הגדולים, מיוצאי דמשק, חלב וקמישלי.

ש: ... למכתב שלהם?

ת: סליחה?

ש: המכתב ...

ת: חכה, הם עוד מציעים לי להקים, אני תיכף אגיד לך מה הקמנו. הם הסכימו וכך קמה ההתאחדות שהשרדים שלה הם במשרדים של ארגון יוצאי דמשק בתל-אביב, במקום שאתה היית, ושמשותפים בה שלושת האלמנטים – ארגון ארם-צובא, ארגון קמישלי וארגון יוצאי דמשק. מטרתנו המרכזית של הארגון לא לטפל בצדקה או דברים כאלה, של ההתאחדות, אלא להתרכז בדבר אחד בעיקר – פתיחת השערים. הם באו ואמרו לי שהנסיון המדיני שלי יכול אולי לעזור. אמרתי להם – בסדר, ננסה. כאן קורה דבר שאיש לא יכול היה לחזות.

ש: על איזו שנה אתה מדבר?

ת: '92. פה קורה דבר שאי אפשר, איש לא יכול היה לחזות. כמה חודשים אחרי ההתארגנות שלנו והפעילות, נפגשנו עם ראש הממשלה דאז ושר החוץ וכולי ... קשיים. סורי עקשן ... קשה. ואז קורה דבר, לדעתי הדבר המרכזי שהביא למהפך בכל המצב. התמוטטה ברית המועצות. סוריה נשאר עם הלשון בחוץ. בוש הוא נשיא ארצות הברית. אנחנו מארגנים בהבנה מצד הממשלה שלנו, שמיר היה, מאמץ עליון של פעילות ציבורית בארצות הברית, לא ישראל. יהודי ארצות הברית, הקונגרס, הזה, ההוא. לחץ על בוש. בוש נענה, נפגש עם אסד בז'נווה, מוציא ממנו את ההסכמה לפתיחת השערים.

ש: אני זוכר. זה היה ...

ת: אז מה פה העניין? העניין הוא שאינני, אני יכול, אפשר לומר – הנה, הוקמה ההתאחדות, נפתחו השערים. לא, תראה, זה לא ענין אישי. נכון שגם ההפך זה. אילולא אנחנו לא היינו יודעים לנצל מצב, לא היה קורה דבר.

ש: שילוב של ה...

ת: אנחנו חשנו את המצב, ראינו את ההזדמנות ופעלנו ... עכשיו, היו בסוריה 4,000 יהודים באותה ... היום יש בסוריה כשמונים נפש. איפה הלכו כולם? חלקם, עכשיו היה צריך לעשות, ועל זה אני מספר בדבר הזה בפירוט רב. תקרא שני משפטים ואני מסיים. היה צריך, רבין היה אז ראש הממשלה, היה צריך אז להחליט. הלכתי אליו. להחליט מה עושים, איך. טוב, נפתחו השערים. נביא אותם ...

ש: זה מנוגד להסכם.

ת: לא, ההסכם, איזה הסכם?

ש: בין בוש לאסד. הבנתי ש... לארצות הברית למעשה ...

ת: לא. הנוסח לא היה ככה. נאמר שם שהיהודים יורשו לצאת. כל המשפחות, משפחה משפחה יחד. הם ורכושם ... ככל אזרח סורי אחר. מה זה ככל אזרח סורי אחר? אזרח מוסלמי הוא לא יכול לבוא לישראל. יש מצב מלחמה. אז שיצא לאן שהוא רוצה לפי החוק הסורי. במשתמע, לא לכאן. אבל לא נאמר לא לישראל. זאת אומרת

ש: על פי החוק הסורי הוא אזרח סורי ...

ת: לא. סורי, הוא אזרח אויב, מה? אזרח אויב, מה

ש: כן אבל היה חוק סורי?

ת: ... יחזור לבית סהר, יתלו אותו. מה זה, מה זה מרגל. מה זאת אומרת? זה מרגל. אתה יכול לתאר לך שאתה תקום היום ותיסע לסוריה? אזרח סורי לא יבוא לכאן. יש מצב מלחמה בין שתי המדינות. ש: כן.

ת: אז במשתמע אסור לישראל. השאלה של במשתמע היא לא בדיוק ככה, מפני שהיתה הנחה שהוא יסגור אז, אם נעשה את זה ב... ואז הצעתי לרבין – תראה, בוא, אנחנו צריכים תקופת ביניים, זאת אומרת שיעלו לניו-יורק, יצאו לניו-יורק, ושם נביא אותם בשקט לארץ לאט לאט. מי שירצה לבוא, יבוא. לא נגיד לאף אחד אל תבוא. אבל נתארגן פה. נתארגן כאן על ... על עצם בואם של יהודים מסוריה. נתארגן שהם ייקלטו מהר, וכל זמן ... דבר אחד בסוריה. אמרתי לו, ההיסטוריה שלנו ... כזאת שביום כ"ט בנובמבר, יום החלטת האו"ם, בלילה, כבר היו פרעות ביהודי דמשק וביהודי חלב. נשרפו בתי כנסת, נשחטו אנשים. עצם ... ומאז היהדות הזאת סובלת. בת ערובה. זה לא כמו היהודים הרוסיים, אלא זו, הקמת המדינה הפכה אותם לבני ערובה בידי משטר עריץ שירד לחייהם והרג בהם. לכן מגיע להם. מה גם שלא אישרו לאף אחד מהם להוציא את רכושם. ... יחס מיוחד. יחס של, מעמד של פליטים. רבין קיבל את זה מיד.

ש: הם הוגדרו כאסירי ציון?

ת: לא. היו כאלה שנסעו לציון, אבל לא כל היהודים האלה. אסיר ציון זה מי שהיה ב...

ש: ... היו בתי ...

ת: הם לא הוגדרו. הם הוגדרו מבחינתנו אנחנו כמעמד של פליטים. זאת היתה ה...

ש: רק להשכלה כללית שלי, מעמד פליטים הוא מוכר בחוק הישראלי ככזה ש...

ת: לא, לא.

ש: לא? אז למה הגדרתם אותם כפליטים?

ת: זכאים ליחס מיוחד. עכשיו הוא אומר לי, רבין ... אני לא רוצה להעביר את זה לוועדת השרים לקליטה. יקומו עלי כל מיני

ש: התאגדויות.

ת: איגודים אחרים, אגודות אחרות. אתה תיגש ל... יאיר צבן, ואני אתן הוראה גם לשר האוצר. ... צורת הקליטה וצורת העזרה וההתארגנות. צריך ... בכדי שיהיה להם ... אנחנו לא ... כבר הגיעו לארץ מתוך ה-4,000 פחות שמונים, הגיעו כ-1,900, 1,800. השאר שיצאו נשארו בניו-יורק. לא רצו לבוא. ש: כן.

ת: פה היה לנו דיון בהתאחדות. העמדה שלי היתה והיא הקו שהתקבל אז ... אנחנו, המטרה העיקרית שלנו כיהודים שהם יצאו מסוריה. לא רוצה שאף יהודי ישאר שם בן ערובה. לכן עשו את זה בשקט ובטקט ... . כציוני הייתי שמח לו היו באים לארץ מניו-יורק כולם. אבל אפילו לא יבואו כולם, הצלתי אותם מתופת. הציונות, אז עוד אלף יבואו, פחות אלף יבואו. זה כבר ... אחרים. אני אינני שמח שנשארו כאלפיים וכמה מאות בניו-יורק. אבל לא רואה בזה את האסון של יהדות סוריה שסבלה כפי שהיא סבלה. ש: אני מתאר לעצמי שאתה היית מודע ליחס של ראשי ההתאחדות. מה היו המניעים שלהם להשארות ...

ת: כמובן, מה זאת אומרת? לא ... . אנחנו הלכנו ודיברנו איתם ... להשפיע עליהם. אז היו סיבות שונות. ... אחת, שתים, שלוש. אז אלף - פחד מהצבא, שהיהודים הלכו לצבא. הדבר הראשון, כן? זה דבר אחד. דבר שני, היה חלק מהם שהאמין ששם הוא יכול לעשות לו חיים יותר טובים, יותר קלים ... .

ש: רובם היו אמידים? איך היית מגדיר אותם מבחינת מצב כלכלי?

ת: לא, תראה, הם לא היו. מצבם היה, לא, היהודים האמידים-אמידים נשארו ... ש: נשארו שם, כן.

ת: חלק מהם שיצא הצליח להרויח מעט. אבל הסך הכללי היו בעלי מלאכה במצב בינוני. לא מצב של נרדפים כבר. ... הם חיו בשקט, אתה יודע, אבל תחת העין הפקוחה של המודיעין והמשטרה, וחנוקים, לא יכולים לצאת לחוץ לארץ. אלא אם כן היו משאירים חלק את משפחתם כבני ערובה והיו מפקידים בבנק סכום גדול. מי שלא חזר אז כל משפחתו היה ברור שיהרגו אותה. עד היום ... . אז ככה שלא עשו את זה, זה לא

ש: כן. והמניע השלישי? ציינת שניים - צבא, הצלחה כלכלית בניו-יורק. האם היה מניע נוסף או עוד מניע?

ת: לא. תראה יש גם דברים ... . יש כאלה שיש להם קרובים ... משפחה ... מעטים מאוד. זה לא, אלה שני הדברים העיקריים. היה עוד דבר אחד שהוא לא גורם אלא שהוא התפתח ושהוא עוזר לגורם השני שהזכרת - לו היינו לוקחים אותם במטוס מוכן משדה התעופה בניו-יורק, לשדה התעופה בן-גוריון היו באים ... היו מוצאים את עצמם פה, מנשקים את האדמה וחוזרים. ש: ברגע שנתת להם אפשרות ...

ת: ... היה דיון על זה שלי עם רבין ואני אמרתי לו שאנחנו נוציא חלק מהם. אבל אני כ, פה כיהודי רוצה שהם יצאו. אני לא מוכן לסכן. תשמע, באו מאתיים, שלוש מאות. יש שלושת אלפים וחמש מאות ... ששת מאות שם. אז על פי זה שהם יבואו ישר לכאן אתה כן ... . הם בבית סהר בני ערובה? ש: כן, אני מבין את השיקול.

ת: אז זה היה השיקול. העובדה שהדבר הזה התמשך כמה חודשים ... שם, איפשר להם לראות קצת ימינה, קצת שמאלה, להחליט אם ... טוב לנו יותר כאן. בארצות הברית המשפחות עבדו, הילדים עבדו. הם עבדו, אימצו אותם יהודים סורים, אימצו אותם מכל מיני זה. אבל הם עבדו. המשפחה התקיימה. התקיימה לא משום שהיה לה הרבה כסף. אלא משום ש, אנחנו ... לשם בשנה הראשונה של כל המבצע הזה, 18 מליון דולר. מיוחד מהקרנות השונות הציוניות והארגונים הישראליים והיהודים שזה היה לצרכי שהייתם בניו-יורק עד אשר יחליטו לבוא לכאן ולהשאר. העזרה הזאת ניתנה רק שנה.

ש: אותה תרומה של יהדות סוריה ...

ת: לא, לא.

ש: רק מתרומות מקומיות.

ת: אף מיל. לא נתנו, הסורים הם קמצנים לא נותנים כסף. לא. זה הסוכנות היהודית וזה הארגונים האמריקאים וזה ... וכל מה שאתה רוצה. אלה לא ארגונים סורים. הארגונים הסורים ... אז מסוריה ... . לא. אפילו היה צריך לבקש את עזרתם מבחינה פסיכולוגית לעזור ליהודים. ... לשכונת היהודים ... מרכז

העולם. זה שוק נוראי. אז צריך לעזור להם מבחינת, אז אנחנו הקמנו אוהלים ומקומות לחגים, בית כנסת, רבנים וזה שיש להם.

ש: ברשותך אני עוד כמה שאלות. לגבי אותה תקופה שבה אתה נמצא כבר בארץ וכבר פעיל וכולי. בירושלים. האם ידוע לך על התארגנות ממשית, לא רק בירושלים, אלא במקומות אחרים בארץ? התאחדויות? מתי התחילה כל הפעילות? האם אתה יודע על פעילות של ועדים, ועד קהילה בירושלים, מקומות אחרים שהתחילו לפעול כבר בשנים קודמות, שנות השלושים, הארבעים?

ת: כן. תראה, יש הרבה ארגונים שקוראים לעצמם בכל מיני שמות. ארגון יוצאי סוריה ולבנון, עם איזה שרלטן אחד, לא זוכר את שמו. ארגון שני גם כן. כל מיני ארגונים קיקיונים שאין להם שום חשיבות ושלא עשו שום דבר. הארגונים היחידים שפעלו ממש, הגישו עזרה עד לתקופה מסוימת לאלה, למי שהיה כאן, שעלו

ש: ...

ת: מאז ועד, היום יש כששים, שבעים אלף יהודים יוצאי סוריה בארץ להוציא את ה-1,800 שבאו עכשיו. מה זה ארגונים? ארגונו של קלש, שעומד בראשו יהושע קלש מיוצאי דמשק. או ארגון יהודי ארם-צובא. הם ארגונים שהושיטו עזרה ... הקימו בתי כנסת, צדקה ובחגים היו שולחים כל מה שצריך ... אלה ארגונים שפעלו בשטח. כאשר ... העליה, שלושת הארגונים האלה בארגון הגג שלהם הם אלה שקלטו את כל העליה. אילולא הזה שהלך ל... תקציבים והממשלה תתן תקציבים. והקמנו במרכזים השונים ועדות היגוי לקליטה בחולון ובת ים ובכל מיני מקומות. וכל מיני עזרה ממשית. הקמנו אפילו משרד בשטח בחולון שבינתיים סגרנו אותו, כי אין טעם בו יותר. הוא עקב אחרי הקליטה והיה בקשר עם כל משפחה. מתוך 1,800 יהודים שהגיעו לארץ. אין אף לא משפחה אחת שלא רכשה דירה. אחת.

ש: כן.

ת: כולם עובדים ללא יוצא מן הכלל. יש חלק שעובד ברמה נמוכה, לא מספיק. יש חלק שלא מסוגל לעבוד – זקנים, נכים. היו חמישים משפחות עם בעיות סוציאליות לא קלות. רק צריך ... לכולם. להשיג להם זה, לשפץ להם את הבית צריך, לעשות להם כל מיני עזרות. מי עשה? ההתאחדות, באמצעות ארגון יוצאי דמשק.

ש: לא נתפרקה החבילה.

ת: איזו חבילה?

ש: של האיגוד המרכזי הכולל.

ת: ההתאחדות?

ש: ההתאחדות עדין

ת: לא, עדין קיימת, ודאי. היא פועלת, קיימת. עכשיו היעדים שלה שונים. אני עומד לקיים דיון בשבוע הבא. עושים קו להחליט מה הלאה. כי מה הלאה? משרדי הקליטה ... הסוכנות ... אנחנו עשינו את מה שצריך. הבאנו אותם לדרגת קליטה די גבוהה. מעבר לקליטה הראשונה. למשל אני אתן לך דוגמה – אנחנו עכשיו מארגנים משהו יפה מאוד. 36 נשים, בחורות, שגמרו בתי ספר ערביים בדמשק, הן נמצאות בהכשרה להוראת הערבית בבתי ספר עבריים בתל אביב. יפה. עכשיו, כדי לעשות את זה אתה צריך

ארגון. אתה צריך לשכנע את ראש עיריית תל אביב שכדאי לו. צריך להכשיר אותם להוראה. צריך לעשות עוד דבר אחד – נשים בדמשק לא היו רגילות לעבוד לצד הבעל. פה הן צריכות לשנות ממנהגן. אז איך לשכנע אותן? כדי לשכנע צריך לדבר בשפתן. אז מצאנו 36 כאלה ושכנענו אותן ... זה נקרא סל קליטה בשלב הרבה יותר גבוה. אנחנו מסיימים את כל הדברים האלה. יש לנו אחד, שניים. יש לנו רעיון להקים מפעל תפירה לנשים אחרות כדי להגדיל את ההכנסה שלהן, שיחיו יותר בנוח. נקים גם את זה. אבל זה מסתכם במה ש, אנחנו צריכים לדון במה הלאה.

ש: כן.

ת: אני אגיד לך אחרי הישיבה מה יוחלט, כי בפנינו עומדת משימה אחת לדעתי מרכזית וחשובה מאוד – אני התחלתי את השיחה איתך על שלושת אלפים שנה. צריך להקים בית מורשת ליהדות סוריה בישראל. בית מורשת זה לא הולך ברגל ... זה עולה הרבה כסף. אבל צריך לרכז בו את כל העבר שכדאי לשמר. גם כזכרון, גם כמורשת חיה. גם כדברים ומסורות שצריכות להיות שם. אותם דברים שאנחנו סלקטיבית נחליט שכדאי לשמר.

ש: אתה בטח יודע שיש מגרש בחולון.

ת: לא רק אני יודע.

ש: אתה בטח יודע.

ת: אני לא רק יודע. אני יודע שגם נעשה פה מעשה שלא יעשה מצד ...

ש: אני מבקש ... אתה יודע על התארגנות פוליטית מיוחדת של עולי סוריה ולבנון משנות, בתקופת הישוב וגם לאחר מכן? התארגנות פוליטית, מפלגה. אם במסגרת ארצית, אם במסגרת מקומית?
ת: אני לא יכול להגיד לך. לא מכיר את זה. זה יכול להיות לפי האישים. בדרך כלל, בוא תראה, קח את מנחם ידיד שהוא הסגן שלי, יושב ראש ארם-צובא, הוא איש הליכוד. יהושע קלש שהוא מארגון דמשק, הוא איש מפלגת העבודה. זה לא משנה. תראה, זה לא, לא היתה התארגנות פוליטית במובן הזה. השליטים היו אז מפא"י. אז בכור-שטרית, אליהו ששון. הם נתנו את הטון. עצם הופעתם של אבא ושל בכור-שטרית. הקימו בית כנסת באמת. הקהילה של בית הכנסת הזה שישנו בתל אביב ... היית שם ב...

ש: הוא עמד בראש פנה?

ת: כן, ראש פנה.

ש: ראש פנה 3?

ת: ... אבא הניח את היסודות שלו.

ש: אה, כן?

ת: כן. ... לא, אני לא חושב שיש פה התארגנות ...

ש: הם גם לא ניסו לארגן את העדה מבחינה פוליטית?

ת: אולי.

ש: האבא, שהוא ...

ת: אני לא חושב. לא, לא. עדה קטנה, ששים אלף נפש היום. אז היא לא ... מאסה. זה לא מרוקאים שיש לך חמש מאות אלף ... המימדים

ש: תראה, אפילו התימנים היו קצת והקימו, בכל זאת ניסו להקים מפלגה.

ת: טוב, הם בעלי אופי ארגוני. פה הלכו הרבה לפעילות בסתר, לסעד, לדברים כאלה.

ש: עוד שאלה אחת – אני קצת מתקשה להגיע אפילו ... נתונים סטטיסטיים. כמה היו כאן יהודי סוריה ולבנון ב-48' – 49'? זאת אומרת מיד אחרי הקמת המדינה. האם יש לך נתון?

ת: לי אין נתון. אולי ליוסף קלש, יאמר לך, יהושע קלש יאמר לך. המקורות בתקופה שמענינת אותך זה לא אני. אני יכול לספר לך סיפורים.

ש: נתת לי די הרבה ...

ת: סיפורים, סיפורי רקע שאולי יהיו לך הדברים בפרופורציה. אבל נתונים זה יכולים לתת אלה. יהושע.

ש: עוד שאלה שאולי תוכל לעזור לי – האם אתה יודע על ארכיונים, אוספים או אישים כאלה שמחזיקים באופן מיוחד לגבי ...

ת: מכון בן-צבי.

ש: בן-צבי?

ת: אני חושב כך. אחר כך יש לנו שלנו, יוסף עכשיו יושב ... והוא עושה איזו עבודה די גדולה. יש לנו ארכיון שלנו שהוא כולו ...

ש: הוא יושב בראש פנה?

ת: כן. יכול לעזור לך.

ש: שאלה אחרונה, אישית יותר – אתה ואבא פרסמתם אילו שהם ספרי זכרונות שהם יותר מتركזים ביהודי סוריה ולבנון?

ת: לא ... לא. אבא לא הספיק לכתוב ...

ש: מה שם הספר?

ת: לא תמצא אותו. "בדרך אל השלום". זה ...

ש: אה, כן. אולי, זה לא קיים בספריות?

ת: אולי תמצא את זה בספריה, אני יודע מה. ... משפחתי היגרה מבגדד לדמשק בשנת 1738. כלומר לפני 229 שנה מכתבת הספר. מבגדד לירושלים. בימים ההם עמד בראשה הרב ... ישראל ששון ז"ל, סבא של אבי המנוח ... אבל הם עלו אז לדמשק, מדמשק בשנת 1919 ... ואילו הדודים ובני משפחותיהם, שמנו כשמונים נפש בקירוב, היגרו מדמשק בשנים 1920 – 1950. אנחנו בחרנו בארץ-ישראל. בזמן מלחמת העולם הראשונה התקשרנו בקשרי ידידות עם כמה מראשי הישוב שהמפקד התורכי ג'מאל פשה היגלה באותו זמן לדמשק ... כמו למשל משפחת דוד ילין, משפחת מיוחס, משפחת אלמליח, משפחת שלוש, משפחת אנטבי, משפחת דיזנגוף ואחרות. התקשרנו לגולים האלה ... וכל הסיפור.

ש: כן.

ת: הקהילה היהודית בדמשק נמנית בין הקהילות העתיקות ביותר, ביחוד ... וכוליי. בסוף מלחמת העולם הראשונה מנתה הקהילה היהודית בדמשק 16,000 נפש. בדמשק, לא בכל סוריה. כמעט כולנו התגוררנו בשכונה היהודית בחלב שהיתה למעשה הגטו. אני מחפש את הסיפור, משהו על הקהילה. כדאי לך לקרוא את הקטע הזה, אבל איך אני יכול לתת לך העתק ממנו אני לא יודע. אני חושב שהוא אחד ויחיד ...

ש: אני חושב שהספר הזה נמצא.

ת: הוא ישנו?

ש: כן.

ת: ... מאבק, כי את ההקדמה הוא כתב בעצמו לפני שהוא חלה. השאר הוא לא כתב בעצמו.

ש: השגריר ששון אני מאוד מודה לך. תודה רבה.